

**CELÂLUDDÎN es-SUYÛTÎ'NİN el-MAKÂMATU'L-
MİSKİYYE VE el-MAKÂMATU'L-VERDİYYE'DE
KONUŞTURDUĞU GÜZEL KOKULAR VE ÇİÇEKLER**
Hacı ÇİÇEK♦

Öz

Sözlükte “*ayağa kalkmak, kıyam etmek*” anlamına gelen Makâmât, Arap dili ve edebiyatında çok önemli yere sahip edebî ürünlerdir. Az kelime ile birçok mana amaçlanır. Nesir olmalarına rağmen şiirsel boyuta sahiptirler. Her cümle ve kelime arasında bir insicam ve ahenk vardır. Kulağa bile hoş gelirler. Mekâmelerin başka bir özelliği de edebî sanatlardan intâk/fabl sanatına bol miktarda yer vermeleridir. Suyûtî'nin, bazı mekâmelerinde intak sanatını en ideal şekilde icra ettiğini söylemek mümkündür. Nerdeyse konuşturmadığı hiçbir bitki ve kıymetli taş bırakmamıştır. Fakat Suyûtî'nin güzel kokular ve çiçekler hakkında hadis diye naklettiği bazı ifadeler, ya uydurmadır ya da en azından zayıftır. Bu çalışmamızda Suyûtî'nin el-Makâmatu'l-miskiyye ve el-Makâmatu'l-verdiyye'de konuşturduğu misk, amber, zaferân, nergis, yasemin, nesrin, menekşe, nilüfer ve reyhân gibi objeler ele alınmıştır. Onlar hakkında hadis diye nakledilen haberlerin analiz ve kritiği yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suyûtî, Makâmât, Arapça, İntâk, Çiçekler.

**Nice Ornaments and Flowers that Celâluddîn as-Suyûtî Draws
out in Maqâmatu'l-Miskiyye and Maqâmatu'l-Verdiyye**

Abstract

In the dictionary, Makâmât, meaning “to stand up, to judge” is literary products with a very important place in Arabic language and literature. With few words is intended for many meanings. Despite being prose, they have a poetic dimension. There is a sense of coherence and harmony between each sentence and word. Even the ear is pleasant. Another feature of the Maqâmat is that they have plenty of artistic fables from literary arts. It is possible to say that Suyuti performed the introductory art in some Maqâmât in the most ideal way. He has not left any plants and precious stones that he has not spoken to. But some expressions that Suyuti conveys about the beautiful fragrance and flowers are either making up or at least being weak. In this study, objects such as musk, amber, zaferân, narcissus, jasmine, nesrin, violet,

♦ Dr. Öğretim Üyesi, Adıyaman Ün. Eđt. Fak. Arapça Öğretmenliği. e-mail: hcicek02@hotmail.com

lily and reyhan which Suyuti spoke in al-Makâmatu'l-miskiyye and al-Makâmatu'l-verdiyye were discussed. Analysis and criticism of the news that they had been conveyed about hadith.

Key words: Suyûtî, Maqâmat, Arabic, Fable, Flowers.

Giriş

Arapçada genel adı ıtır/ıtriyye عطر/عطور (çoğulu: utûr/ıtriyyât) olan güzel koku¹, binlerce yıl önceden bilinen bir güzellik ve çekicilik aracı olarak kullanılmıştır. Kimi ilkel toplumlarda tanrılara ibadet maksadıyla kutsanmıştır. Kutsamanın yanı sıra ıtır, korkuyu yenmek, cesaretlenmek, cesaretlendirmek ve hastaların vücuduna sürmek amacıyla da kullanılmıştır. Güzel kokunun, insan psikolojisi üzerinde kendine has bir etkisi olduğundan, asırlarca tıpta koruyucu ilaç olarak istihdam edilmiştir. Bu işlemin, birçok hastada olumlu etki bıraktığı da tespit edilmiştir. Bu işlevinden dolayı güzel koku, “görünmeyen silah” diye adlandırılmıştır.² Kimi toplumlar da, ilahları tarafından ibadetlerinin kabul edilmesi, kötü ruhlu varlıkların kendilerinden uzaklaşması veya hastadaki ağrıların dinmesi için çeşitli buhur ve kokular kullanmıştır.³

Eski Yunan’da kokuların dinî ve tıbbî açıdan büyük bir önemi vardı. Orada güzel kokular, bir sektör haline gelmişti. Yunan tüccarlar, daha çok, deniz yoluyla güzel kokuların üretildiği Mısır, Arap beldeleri ve Afrika sahillerine gitmiş, yüksek meblağda altın ve gümüş ödeyerek güzel kokuları satın almıştı. Öyle ki Kızıldeniz, Aden ve Mısır limanları, güzel kokuların yüklendiği merkezler haline gelmişti. Roma gemileri tarafından bu merkezlerden alınan güzel kokular, o günkü Avrupa’nın dört bir yanına ulaştırılıyordu.⁴

İslam geldikten ve Hz. Peygamber tarafından güzel kokular için övücü sözler buyrulduktan sonra, güzel kokulara toplumsal düzeyde ilgi daha çok artmıştır. Biz, Hz. Peygamber’in, kendisine sevdirilen üç şeyden birinin güzel koku olduğunu⁵; ihrama girerken bulabildiği en güzel kokuyu sürdürdüğünü⁶ ve onu reddetmediğini⁷ biliyoruz. Bu itibarla

¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk Muhammed ‘Avd Mu’rib, Dâru İhyâi Turâsi'l-‘Arabî, Beyrût, 2001, II/97; Mecduddîn Muhammed b. Ya’kûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 2005, s.442; Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, Dâru Sâdir, Beyrût,1414, IV/582.

² Ahmed Tevfik Hicâzî, *Mevsû’atu'l-‘Utûr ve'l-‘Înâye bi'l-Cemâl*, Dâru Usâme, ‘Ammân, 2000, s. 7-8.

³ Ya’kûb b. İshâk el-Kindî, *Kitâbu't-Taraffuk fi'l-‘İtur*, Vizâretu’s-Sakâfe ve'l-Funûn ve’t-Turâs, Doha, 2010, s. 7.

⁴ Ya’kûb b. İshâk el-Kindî, *age*, s. 8.

⁵ Nesâî, *İşretu'n-Nisâ* 1.

⁶ Nesâî, *Hacc* 42.

bilahare bazı saray mensupları, güzel kokular için büyük meblağda para harcamıştır. Mesela Abbasi halifelerinden Mütevekkil Alallah (ö.247/861), güzel kokular için yıllık, yüz bin dinar bütçe ayırmıştır.⁸

es-Suyûtî, *Makâmâtü'l-Miskiyye* ve *Makâmâtü'l-Verdiyye*'yi, Mısır'a siyasî kaosun hâkim olduğu dönemde 901/1496 ile 906/1501 yılları arasında kaleme almıştır.⁹ O, adı geçen makâmelerinde reyhan ile çiçekler; sebze, meyve ve bitkiler arasında bazı diyaloglar gerçekleştirmiştir. Müellif, yeri geldikçe akıllı ve şuurlu varlıklarmış gibi onları çalıştırmış, harekete geçirmiş; yeri geldikçe konuşturmuş; münazara ve münakaşa ettirmiştir. Bir yazar için, akıllı ve konuşan kimseler arasında diyalogu gerçekleştirmek kolay olabilir ama akletmeyen, konuşmayan bitki ve cansız varlıklar arasında diyalogları gerçekleştirmek, pek de kolay değildir. Bu aktiviteyi gerçekleştirmek için yazarın, geniş bir ufka, engin bir hayale, nesne ve objeler arasındaki ilişkilere vakıf olabilecek derin bir idrake, onların derinliklerine muttali olacak keskin bir nüfuza sahip olması gerekir. İşte es-Suyûtî, bunu *el-Makâmâtü'l-Verdiyye*'de en güzel bir şekilde gerçekleştirmiştir.¹⁰ O, "Makâmât" adlı eserinde güzel kokuları ve onlardan birçoğunun kaynağı olan çiçekleri konuşturmuş ve tartıştırmıştır.¹¹ Çünkü onlar da, iç yüzüne vakıf olamadığımız bir şekilde Allah'ı tesbih ederler. Kur'an, yedi gök, yer ve bunlarda bulunan her şeyin Allah'ı tesbih ettiğini; onu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şeyin bulunmadığını; ne var ki bizim onların tesbihini anlamadığımızı haber vermiştir.¹² Bu bağlamda eser, es-Suyûtî'nin orijinal bir çalışması olarak değerlendirilebilir.¹³

es-Suyûtî, bu makâmelerde güzel kokularıyla öne çıkmış misk, amber, zaferân ve zebâdı; renk ve kokularıyla insanların beğenisini kazanmış nergis, yasemin, elbân, nesrin, menekşe, nilüfer, mersin çiçeği ve reyhân gibi çiçekleri ele almış, onların diliyle kendilerini tanıtmıştır.

⁷ Tirmizî, *Edeb* 37.

⁸ el-Kindî, *age*, s. 11.

⁹ Elde edilen bilgiler doğrultusunda es-Suyûtî'nin, mekâmelerini yazdığı zaman aralığı, yaklaşık otuz beş yıldır. Geniş bilgi için bkz. ed-Derrûbî, *age*, s. 86.

¹⁰ Semîr Mahmûd ed-Derrûbî, *Şerhu Makâmât Celâluddîn es-Suyûtî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1989, s. 117.

¹¹ 'Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Suyûtî, *Makâmâtü's-Suyûtî*, Matba'atu'l-Cevâib, Kustantiniyye, 1298, s. 4. Makalede eserin bu nüshası esas alınmıştır.

¹² İsrâ, 17/44.

¹³ Aslında bu konuda birçok eser kaleme alınmıştır. Eser ve müelliflerine dair geniş bilgi için bkz. Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1997, s. 207, 321, 385.

1. el-Makâmatu'l-Miskiyye'nin İhtiva Ettiği Konular

Bu makâmenin bir diğer adı da “*Makâmatu't-tiyb*”dir. Makâme misk, amber, zaferan ve zebâd adı verilen dört kokuyu ve onların yararlarını ele almıştır.

es-Suyûtî, söz konusu makâmesine Allah’a hamd; Hz. Peygamber’e salât ve ashabına selam ile başlamıştır. Daha sonra okurlarına hem dünyada hem ahirette değerli olan birçok güzel kokuyu sunacağını söylemiştir. Kokuların, hangi özelliklere sahip oldukları; birinin diğerine karşı ne gibi meziyetlere sahip olduğunu vurgulamış; daha sonra ise diyalogun güzel bir formatta gelişmesini tavsiye etmiş ve delil olarak “*Allah'a ve Peygamberine itaat edin; çekişmeyin, yoksa başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider*”¹⁴ âyetini getirmiştir. Bu tavsiye üzerine güzel kokular, gereksiz yere tartışmayacaklarına, insafli davranacaklarına ve en ideal şekilde kendilerine yapılan tavsiyeye uyacaklarına dair söz vermiştir.¹⁵ İşte es-Suyûtî, burada intak ve teşhis sanatını en güzel şekilde icra etmiştir.

es-Suyûtî, bu girişten sonra güzel kokuya dair hadislere dikkat çekmiştir: “*Bana, (dünyanızdan) koku ve kadın sevdirildi. Gözümün nuru ise namazda kılındı.*”¹⁶ “*Dört şey vardır, bunlar geçmiş peygamberlerin sünnetlerindedir: Hayâ, koku sürünme, evlenme, misvak kullanmak.*”¹⁷ “*Güzel bir koku ikram edilen kimse onu reddetmesin; çünkü onun taşınması kolay, kokusu güzeldir.*”¹⁸ “*Dört şey peygamberlerin sünnetlerindedir: Kına yakma, koku sürünme, misvak kullanma ve evlenmek.*”¹⁹ “*Erkeğin sürünme maddesi, koku yayar ama rengi olmaz. Kadının sürünme maddesi ise rengi olur, kokusu olmaz.*”²⁰

Kur’an ise Allah’a iman etmek ve güzel amel işlemek şartıyla insanı, “*Hitamı misktir, içildiğinde sonu mis gibi kokar. İşte yarışacaklarsa insanlar, bu cennet devletine konmak için yarışsınlar!*”²¹ diye en gözde içeceğe davet etmiştir.²²

¹⁴ Enfâl, 8/46.

¹⁵ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 2-3.

¹⁶ Nesâî, *İşretu'n-Nisâ* 1; Ahmed b. Huseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, VII/124.

¹⁷ Tirmîzî, *Nikâh* 1.

¹⁸ Muslim, *Elfâz* 20; Ebû Dâvûd, *Teheccud* 6; Nesâî, *Zinet* 76. Enes b. Mâlik, Hz. Peygamberin, güzel kokuyu reddetmediğini nakletmektedir. Geniş bilgi için bkz. Buhârî, *Hibe* 9, *Libas* 80; Ahmed, *Musned*, XXI/286; Tirmîzî, *Âdâb* 70; Ahmed b. Huseyin b. 'Alî b. Mûsâ Beyhakî, *Şu'abu'l-İman*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyâd, 2003, VIII/182; Bezzâr, *Musned*, III/320.

¹⁹ Tirmîzî, *Nikâh* 1.

²⁰ Ayrıca bkz. Tirmîzî, *Edeb* 31; Nesâî, *Zinet* 32.

²¹ Mutaffîfin, 83/26.

²² es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 4-5.

1.1. Misk / الْمِسْكُ /Moschus

Malum olduğu üzere sahabiler, her konuda Hz. Peygamber'in uygulamalarına dikkat etmiş, onları hayatlarına uyarlamaya çalışmışlardır. Bu hassasiyet, hayatın bütün alanlarını kuşatmıştır. Sahabiler Kâbe'yi tavaftan önce içinde misk bulunan bir sürünme maddesini sürdüğünü²³ görmüştür.

Hz. Peygamber, iyi ve kötü arkadaşı, iyi ve kötü koku ile kıyaslamıştır: “İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali, misk taşıyanla körük çeken insanlar gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir veya sen ondan satın alırsın. Körük çekene gelince ya elbiseni yakar yahut da sen onun pis kokusunu alırsın.”²⁴ Hz. Peygamber, şehidin ve Allah yolunda yaralanan kimsenin kan rengini zaferâna; kokusunu ise miske benzetmiştir.²⁵ Aynı zamanda cennete giren müminlerin terinden misk kokusunun geldiğine dair hadisler bulunmaktadır.²⁶ Hem ayrıca oruçlunun ağız kokusu, miske benzetilmiştir.²⁷ Hz. Peygamber, misk ve amber gibi renksiz koku maddeleri sürünürdü ve “Sürünme maddelerinin en iyisi, misktir” derdi.²⁸ Hâlâ Türkçede telaffuz edilen “mis gibi kokuyor” sözü, miskten mühlhemdir.

Misk kelimesi, Farsçadan Arapçaya geçmiş mu'arrab bir kelimedir. Araplar, güzel koktuğundan dolayı miske مِسْمُومٌ /“meşmûm” derlerdi; aynı özellikten dolayı kavuna شَمَامٌ /“şemmâm” dedikleri gibi...²⁹ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö.170/787) ve el-Ezherî (ö.370/980), “misk” kelimesinin kesinlikle Arapça asıllı olmadığı görüşündedir.³⁰ el-Câhız (ö.255/869) ise kokular içinde en güzel ikilinin misk ile amber³¹ olduğu görüşündedir.

²³ Buharî, *Hacc* 18. 143, *Libâs* 73, 89, 91; Muslim, *Hacc* 31, 33; Muvvata, *Hacc* 17; Tirmizî, *Hacc* 77; Ebû Dâvud, *Menâsik* 11; Nesâî, *Hacc*, 41, 231; İbnu Mâce, *Menâsik* 70.

²⁴ Buharî, *Buyu'* 38; *Zebâih* 31; Muslim, *Birr* 146.

²⁵ Buharî, *Cihâd* 10, *Zebâih* 31; Muslim, *İmâret* 103; Ebû Dâvud, *Cihâd* 42; Tirmizî, *Fedâilu'l-Cihâd* 21; Nesâî, *Cihâd* 25, *Cenâiz* 82, *Cihâd* 27; Muvatta, *Cihâd* 29.

²⁶ Tirmizî, *Cennet* 7.

²⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 6.

²⁸ Tirmizî, *Cenâiz* 16, Nesâî, *Zinet* 31; Ebû Dâvud, *Cenâiz* 37.

²⁹ Cevâlikî, *el-Muarrab*, s. 598; Zeynuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ebûbekr b. 'Abdulkadir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, el-Mektebtu'l-'Asriyye, Beyrût, 1999, s. 294; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Murî en-Nevevî, *Tahrîru Elfâzi't-Tenbih*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1408, s. 40; Ahmed, Rızâ, *Mu'cemu Metni'l-Luğa*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, ts., III/375.

³⁰ Bkz. Ebû Abdurrahmân Halil b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts., V/318; el-Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, X/52.

³¹ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız, *er-Resâilu's-Siyâsiyye*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, ts., s. 546. Misk, kokuların en gözde olanıdır. En kaliteli

Misk, bir tür erkek geyiğin karnındaki bezden çıkarılan güzel kokulu bir maddedir.³²

Faydaları arasında kalbe kuvvet vermesi, terin kötü kokmaması, vücut organlarını diri tutması, olumsuz düşünceleri bertaraf etmesi, baş ağrısını hafifletmesi ve cinsel gücü arttırması sayılabilir.³³

1.2. Amber / العنبر / Croton eluteria

es-Suyûtî, Amber konusunda ise şöyle demiştir: “*Ey amber! Sen, fazilet ve üstünlük noktasında miskten sonra gelirsin. Mizaç planında da ondan sonraki sıradasın. Ama bilinmelidir ki miskten gayrı diğer bütün güzel kokuların en üstünüsün!*”

Meşhur botanikçi Ebû Muhammed Ziyâuddîn Abdullâh b. Ahmed el-‘Aşşâb İbnu’l-Baytâr(ö.646/1248)’ın dediği gibi “*Amber, kokuların efendisidir.*”³⁴ Amberin, miskten daha öncelikli olduğu kabul edilemez, çünkü miskin üstünlüğü, Hz. Peygamberin sözleriyle tescil

---

misk ise Tibet’te yaşayan bir ceylana ait olandır. Çünkü bu hayvan, en yararlı ve temiz bitkiler ile beslenir. Bkz. Hicâzî, *Mevsû’âtu’l-‘Utûr ve’l-‘Înâye bi’l-Cemâl*, s. 80.

³² el-Câhız, *er-Resâilu’s-Siyâsiyye*, IV/163; Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim İbn Kuteybe, *eş-Şi’ru ve’ş-Şu’arâ*, Dâru’l-Hadîs, Kâhire, 1423, I/406; Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, haz. Komisyon, Ankara, 1998, II/1570. Misk, misk geyiği denilen ve Moğolistan dolaylarında yaşayan, azami 60 cm yüksekliğindeki boynuzsuz keçi benzeri küçük bir memeli hayvanın erkeğinden elde edilir. Misk geyiğinin dişileri cezbetmek, ayrıca kendi hâkimiyet bölgesini belirlemek için kullandığı bir salgı olan misk, hayvanın husyelerinin önündeki özel bir bez tarafından üretilen, siyaha yakın parlak koyu esmer renkli ve kıvamlı, çok keskin kokulu bir maddedir. Eskiden güzel kokusunun yanı sıra yatıştırıcı, ağrı kesici, hafıza, göz ve kalp kuvvetlendirici, ayrıca cinsi iktidar artırıcı özelliklerinden dolayı tıpta da kullanılmıştır. Akrep sokmasına karşı iğnenin battığı yer üzerine konulursa fayda verir. Misk İslam kültürüne hoş kokunun ve temizliğin sembolü, güzelliğin ve buna ait çeşitli unsurların benzetilene olarak girmiş. Müslüman milletlerin kültür ve edebiyatında bu hususiyetleriyle yer almıştır. Bkz. Turhan Baytop-Nebi Bozkurt, “Misk”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX/181.

³³ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 6.

³⁴ İbnu’l-Baytâr, aslen Endülüslüdür. Adını, ailesinden almıştır. Henüz genç yaşta iken bitkiler üzerine çalışmalar yapmış, neredeyse çevresindeki bütün bitkilerin adını öğrenmiştir. Anadolu’yu da içine alan birçok yeri gezmiş, oralardaki eczacı ve botanikçilerle tanışmış; zengin bir botanik koleksiyonu oluşturmuştur. Suriye ve Mısır’a gitmiş, bildiklerini oradaki ilgili kişilere aktarmıştır. Daha sonra tekrar seyahate çıkmış, Hicaz, Musul, Urfa ve Diyarbakır’a gitmiş, Şam’da vefat etmiştir. Onun *el-Mufredât, el-Câmiu li-Mufredâti’l-Edviye ve’l-Ağziye, Tefsîru Kitâbi Diyâsküridüs, el-İbâne ve’l-İ’lâm bimâ fi’l-Minhâc mine’l-Halel ve’l-Evhâm, el-Muğni fi’l-Edviyeti’l-Mufrede ve Mizânu’t-Tabîb* adlı eserleri vardır. Daha geniş bilgi için bkz. Şemsuddîn Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. ‘Usmân b. Kaymâz ez-Zehabi, *Siyeru A’lami’n-Nubelâ*, Dâru’l-Hadîs, Kâhire, 2006, XVI/426, XXIII/256; Selâhuddîn Halîl b. Aybek b. ‘Abdullâh es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-Vefayât*, Dâru İhyâi’t-Turâs, Beyrût, 2000, XVII/30; Hayruddîn Ziriklî, *el-A’lâm*, Dâru’l-Kalem, Beyrût, 1980, IV/67; Mahmut Kaya, “İbnu’l-Baytâr”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX/526-527.

edilmiş ama sahih hadislerde, cennet toprağının amberden olduğu buyrulmuştur.³⁵

İbnu Abbâs, amberin bir gömü ve define olmadığını, aksine denizin dışarıya attığı bir nimet olduğunu belirtmiştir.³⁶

Bütün uzman hekimler, amberin, insanın kalbine iyi geldiğini, dimağı kuvvetlendirdiğini; koklanması halinde balgamı azalttığını, felce olumlu yönde katkıda bulunduğunu, mide ağrılarını azalttığını ve eklemelere güç verdiğini söylemiştir.³⁷

Okyanusların çeşitli kesimlerinden toplanan güzel kokulu bir maddedir. Tropikal adaların ve Çin, Japonya, Hindistan, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika ile İrlanda'nın bazı sahillerinde veya çevre denizlerinin yüzünde görülür. En çok bulunduğu yer Bahama adalarının sahil ve açıklarıdır. Genellikle gri siyah kirli sarı yahut bunların karışımından oluşan damarlı renklerde, bal mumu reçine kıvamında küçük topraklar veya nadiren birkaç yüz kilograma varan birikmiş kütleler halinde bulunur. Denizde durdukça sertleşir, rengi açılır ve önceleri çok keskin oluşundan dolayı insanlara fena gelen kokusu hafifleyerek güzelleşir. Isıtıldığında ve alkole konulduğunda kolaylıkla erir. Ender maddelerden olduğu için ticari değeri çok yüksek tutulan amber, eski devirlerden beri bazı önemli ihtiyarlık hastalıklarına iyi geldiği, kan yapıcı ve hararet verici olduğu, hafızayı ve sinirleri güçlendirdiği özellikle felç rahatsızlıklarını iyileştirdiği görülerek ilaç yapımında kullanılmıştır. En yaygın kullanım alanı itıyât olan amberden yine eski devirlerden beri daha çok parfüm, krem ve merhem yapımında faydalanılmıştır.³⁸

1. 3. Zaferân/ الزَّعْفَرَانُ / *Crocus sativus*

es-Suyûtî, daha sonra zaferâna dönerek şöyle der: “*Ey zaferân! Senin, cennetin otu ve toprağı olduğuna dair sahih rivayetler vardır. Bunun ötesinde hurilerin, senin kokundan yaratıldığı hakkında nakledilen haberler bulunmaktadır. Sen, üstünlük konusunda misk ve amberden sonra gelirsin. Her dostun sevgilisisin.*”³⁹ Bir hadiste “*Kim, Allah yolunda yara alırsa kıyamet günü onun yarası, rengi zaferân renginde, kokusu da misk kokusunda olacaktır*”⁴⁰ diye buyrulmuştur.

³⁵ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 7-8.

³⁶ Buhârî, *Zekât* 36.

³⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 8.

³⁸ Sargon Erdem, “Amber”, *DİA*, İstanbul, 1991, III/7-8; Remzi Demir- Mutlu Kılıç, “Cevâhîrâmeler ve Osmanlılar Dönemi’nde Yazılmış İki Cevâhîrnâme”, *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 14, Ankara 2003, s. 58-59. Ayrıca bkz. Hicâzî, *Mevsû’âtu’l-’Utûr ve’l-’Înâye bi’l-Cemâl*, s. 137.

³⁹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 9.

⁴⁰ Tirmizî, *Fedâilu’l-Cihâd* 21; Ebû Dâvud, *Cihâd* 42; Nesâî, *Cihâd* 25.

En güvenilir görüşe göre “zaferân” kelimesi, Arapça bir kelimedir. Süsengiller ailesindedir, çok güzel bir kokusu ve sarı bir rengi/boyası vardır.⁴¹ Aslanın da rengi sarı olduğundan Araplar ona الْمَزْعَرَانُ “muza‘ferân” demiştir. Bu kelime, birçok Avrupa ülkesi diline girmiştir.⁴² Arapçada الْأَصْفَرَانُ “el-esferân” yani “iki sarı” denildiğinde, anlaşılan diğer anlam da, “altın- zaferân” ikilidir.⁴³

İnsanın cilt rengini güzelleştirmesi ve ona canlılık kazandırması; bağırsakları ve vücut organlarını güçlendirmesi; cinsel dürtüyü harekete geçirmesi; gözlerin akıntularına engel olup ferini artırması; tümörlerin giderilmesine katkıda bulunması; dalak şişmesini önlemesi, makat ve rahim ağrılarını hafifletmesi; ciltteki mantarları gidermesi; idrarın kolaylıkla dışarı atılması ve yemeğin sindirilmesi gibi yararları vardır.⁴⁴ Hatta zaferânın bulunduğu eve kertenkele girmez,⁴⁵ diye yorumlar bile yapılmıştır.

1.4. Zebâd / الزَّبَادُ /

es-Suyûtî, zaferândan sonra zebâda döner ve ona şöyle seslenir: “Ey zebâd! Sana gelince, gerek şehirde gerekse kırsalda oturan olsun, sen herkesin dilinde meşhursun. Ama ne var ki sen, misk, amber ve zaferân gibi akranların kadar fazilet ve üstünlüğe sahip değilsin! Çünkü senin adın, ne Kur’an’ın bir ayetinde; ne sahih ne hasen ne de zayıf olsun, ne de Adnân’ın oğlu⁴⁶ Hz. Peygamberin bir hadisinde; ne sahabilerin ne de Tabiinin bir sözünde geçmiştir.”⁴⁷

Necaşî’nin hanımlarından, Hz. Peygamber’in hanımı Ümmü Habibe’ye bol miktarda zebâd hediye edildiğinden dolayı zebâd, bir şeref ve üstünlük kazanmış; böylece yüksek bir mertebeye ulaşmıştır.⁴⁸

es-Suyûtî, daha sonra zebâdın yararlarına temas ederek şöyle der: “Allah, sana birçok yararlı meziyetler bahşetmiştir. Nezleli kimse

⁴¹ el-Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, III/220; İbn Manzûr, *age*, IV/324.

⁴² Cevâlikî, *el-Mu‘arrab*, s. 353. Ülkemizde safran diye bilinir.

⁴³ Firûzâbâdî, *age*, s. 425.

⁴⁴ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 9.

⁴⁵ Mecduddîn Muhammed b. Ya‘kûb Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 2005, s. 400; Muhammed Murtazâ ez-Zebidî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Dâru’l-Hidâye, Kâhire, ts., s. XI/428;

⁴⁶ Müellif, burada Hz. Peygamber soyunun, Hz. İbrâhîm’in oğlu olan Hz. İsmail’in soyundan gelen Adnân’a dayandığına bir telmihte bulunmuştur. Bkz. Ebu Sa‘d ‘Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb*, nşr. Meclisu Dâireti’l-Ma‘arif el-‘Usmâniyye, Haydarabâd, 1962, s. 12; Muhammed b. Ebûbekir b. ‘Abdullah b. Mûsâ el-Burrî, *el-Cevhere fi Nesebi’n-Nebî ve Ashâbu’l-‘Aşere*, Dâru Rufâ‘î, Riyâd, 1983, I/23.

⁴⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 10. Misk kelimesi Kur’an’da; amber ve zaferân ise hadislerde geçmiştir. Zebâd ismi ise bu kaynaklarda bulunmamaktadır. Müellif, bunu kast etmiştir.

⁴⁸ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 10.

seni kokladığında iyileşir; iltihap ve yarası olan seni süründü mü ağrıları hafifler; doğum yapacak kadın, bir dirhem zaferân ile beraber seni içtiğinde ise onun doğum yapması kolaylaşır.”⁴⁹

Zebâd, kedigillerden adı misk kedisi diye bilinen memeli bir hayvandan elde edilen güzel bir kokudur. Kediye benzeyen hayvanın misk bezlerinden elde edilir.⁵⁰ Bu hayvan, daha çok Horasan taraflarında bulunur. Oradaki insanlar, kimi zaman bu kokuyu evlerinde duyarlar. Zebâd, miskin en gözde kokusudur. Dişi hayvanın karın derisinin altında bulunan ve kuyruğuna yakın yerde bir bezden yağlı bir madde salgılanır.⁵¹ Yakut el Hamevî (ö.626/1230), yolcuların kendisine bildirdiğine göre sıcak bastığında hayvanın terlemeye başladığını ve kokuyu toplamaya çalıştığını⁵² nakletmektedir. Hayvanın karnında, koltuk altında, butunda ve kuyruğunda bıraktığı kokular, ya bir bıçak ya da bir kaşıkla alınır.⁵³ Misk kedisi bir evin yanından geçtiğinde, bıraktığı kokunun etkisi bir süre kadar devam ederdi. Hayvana el sürüldüğünde, kokusu ellere sinerdi.⁵⁴

Misk kedilerinin evcil ve vahşi türleri bulunmaktadır. Evcil kedilerin daha büyükçe olan misk kedileri, yiyecek olarak her şeyi yerler.⁵⁵

Tarihte temel gıda maddelerinin ticareti yapıldığı gibi kimi zaman ise güzel kokuların, parfüm ve esansların ticareti de yapılmıştır.

⁴⁹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 10.

⁵⁰ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni, *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-'İbâd*, Dâru Sâdır, Beyrût, ts. s. 30; Sirâcuddîn Ebû Hafs Umer b. Muzaffer İbnu'l-Verdî, *Harîdetu'l-'Acâib ve Ferîdetu'l-Garâib*, Mektebetu's-Sekâfe el-İslâmiyye, Kâhire, 2008, s. 199; Firûzâbâdî, *age*, s. 285; ez-Zebidî, *age*, XXXII/340; Ebû'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ b. 'İsâ, *Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1424, II/51; Ahmed Rızâ, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, ts., III/10.

⁵¹ Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm İbnu'l-Fakih el-Hemedânî, *el-Buldân*, 'Alemlu'l-Kutub, Beyrût, 1996, III/125; Ebû'l-Hasan Burhânuddîn İbrâhîm b. 'Umer b. Hasen er-Rubât el-Bikâî, *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-'Ayât ve's-Suver*, Dâru'l-Kuttâb el-İslâmî, Kâhire, ts., X/315; Ebû'l-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcu'l-Kavîm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000, s. 53.

⁵² Şihâbuddîn Ebû 'Abdullâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1995, III/125.

⁵³ Ebû'l-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. 'Alî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-'A'sâ fî Sinâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, ts., II/55.

⁵⁴ İbnu'l-Fakih, *age*, I/66.

⁵⁵ Şemsuddîn Muhammed b. 'Umer b. Ahmed es-Sefîrî, *el-Mecâlisu'l-Va'ziyye*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2004, I/358; Huseyn b. Muhammed b. Saîd el-Lâ'î el-Mağribî, *el-Bedru't-Tammâm Şerhu Bulûği'l-Merâm*, Dâru Hicr, 1994, VIII/203.

Mesela birçok Çin gemisi, Basra ve Umman limanlarından zebâd yükleyerek ülkesine taşımıştır.⁵⁶

el-Makâmatu'l-Miskiyye'nin ihtiva ettiği güzel kokuların mahiyetini ve tarihi süreçteki konumlarını vurguladıktan sonra şimdi de el-Makâmatu'l-Verdiyye'nin ele aldığı güzelim çiçeklerin analizini yapmaya çalışalım.

2. el-Makâmatu'l-Verdiyye'nin İhtiva Ettiği Konular

Bu makâmenin bir diğer adı ise el-Makâmatu'r-Reyâhîn'dir. On çiçeğin mahiyet ve yararlarını konu edinmiştir. Onlar gül, nergis, yasemin, elbân, nesrin, menekşe, nilüfer, mersin çiçeği, el-Âs, reyhân ve kına çiçeğidir. es-Suyûtî, günün birinde ağaçları yemyeşil, gölgesi oldukça yoğun, dalları yapraklanmış ve rengarenk bir bahçede adı geçen güzel kokulu çiçekleri bir araya toplar, konuşturur.⁵⁷ Çiçekler, bazen birbirine saygı gösterir, bazen de galeyana gelerek tarizde bulunurlar. Şimdi onların diyaloglarına kulak verelim.

2.1. Gül / أُرْوْدُ / Rosa

Gül, yukarıda adı geçen çiçekler arasında dikenliyle kendini beğenmiş bir halde, ortaya çıkarak ileri atılır ve şöyle der:

“Sözlerime, her konuda bizden yardımını esirgemeyen Allah'ın adıyla başlıyor ve sadece ondan yardım diliyorum. Şunu biliniz ki ben, reyhangillerin kraliyim. Ruhlara hayat veren kaynak, benim. Halife ve sultanların can dostuyum. Benim mekânım, taş-toprağın üzeri değil, yüksekçe yataklardır. Kırmızı rengim, bahçelerdeki bütün çiçeklerin üstünde parlar, kendini gösterir.”⁵⁸ Övünme noktasında bütün çiçeklerden daha şerefliyim. Çünkü ben, İsrâ gecesinde Hz. Peygamber, Cebrail ve Burâk'ın terinden yaratılmışım.”⁵⁹

⁵⁶ İbnu'l-Fakih, *age*, I/66.

⁵⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 11.

⁵⁸ Gül rengi, şekli ve kokusu bakımından da çeşitli benzetmelere konu teşkil etmiştir. Bunların başında onun her yönüyle Hz. Peygamber'e benzetilişi gelmektedir. Yunus Emre'nin, “Çiçek eydür ey derviş gül Muhammed teridir” mısraında ifade ettiği gibi gülün kokusunu Resul-i Ekrem'in terinden aldığına inanılır. Halk arasında, “Gül koklamak sevaptır” sözü de daha çok bu çiçeğin Hz. Peygamber'in sembolü olmasından kaynaklanmaktadır. Gül koklandığında, gül yağı veya gül suyu ikram edildiğinde salatu selam getirilmesi bu inanışın Müslümanlar arasında köklü bir geleneğe sahip olduğunu gösterir. Mevlit törenlerinde gül suyu serpmek, bunun için yapılmış sanat eseri niteliği taşıyan gülabdanların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Tasavvuf sembolizmde gül ilahi güzelliği ifade ettiği gibi Allah'ın mahbubu Hz. Muhammed'i de temsil eder. Bundan dolayı “Verd-i Muhammedî” veya “Gül-i Muhammedî” adı verilen gül şeklinde hilye-i şerifler yapılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Cemal Kurnaz, “Gül”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV/219-221.

⁵⁹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 11.

Gülün, kendini övmesi bu minval üzere devam eder. Diğer çiçeklere göre daha üstün ve şerefli olduğuna dair Kur'an'dan “*Gök yarılıp da, gül gibi kızardığı, yağ gibi eridiği zaman haliniz nice olur?*”⁶⁰ âyetini delil olarak getirir. Gül, yukarıda saydıklarıyla yetinmez. Nâbiğa ez-Zubyânî(ö.604)'nin dostu Hire Kralı Nu'mân b. Munzir (ö.594)'in, kız kardeşlerini koruduğu gibi⁶¹ Emiru'l-müminin Mütevekkil'in⁶², kendisini korumasını da üstünlüğünün bir ifadesi olarak rakiplerine bildirir. Gül, insanlara olan yararlarını ise övünerek şu şekilde sayıp döker: “*Sakinleştiriciyim, iç organları güçlendiririm, vücuda güzel ve aromatik bir koku veririm, benim gülsuyumu koklayanın baş ağrısı hafifler; mideyi rahatlatırım, ciğer ve bağırsaklara oldukça yararlıyım, ne zaman olursa olsun, suyum ve yağım vücutun azalarını güçlendiririm, baştaki bütün iltihaplara iyi gelirim, kimi zaman o iltihapları aksırıkla dışarı atarım.*”⁶³

Müellif, bir şairin gül hakkındaki duygularını ihtiva eden şu beytini de nakletmiştir:

لَلْوَرْدِ عِنْدِي مَحَلٌّ ... وَرُثِيَّةٌ لَا تَمَلُّ
كُلُّ الرَّيَاحِينِ جُنْدٌ ... وَهُوَ الْأَمِيرُ الْأَجَلُّ

“*Gülün, bende önemini yitirmeyen bir derecesi vardır.
Bütün çiçekler asker, gül ise yüce komutandır.*”⁶⁴

2.2. Nergis / نرجس / Calendula

Gülün, kibir kokan bu tavrından sonra nergis, ayağa kalkar, gözünü güle dikerek şöyle der:

“*Ey gül! Sen, haddini aştin! Bütün güzellikleri kendinde topladığını iddia ediyorsun. Kırmızı renkten dolayı şerefli olduğuna inanıyor isen, bil ki o renk, günahın sembolüdür. Hz. Peygamber'in*

⁶⁰ Rahmân, 37/17.

⁶¹ Burada Müellif, iki kelimenin şekil olarak birbirine benzerliği, mana olarak ise farklı anlamlar taşıması formatındaki tecnis sanatını icra etmiştir. Çünkü gül konusunda geçen “*eş-Şekâiku'n-Nu'mân*”, aynı zamanda “*dağ lalesi*” anlamına da gelmektedir. Yani “*Mütevekkil, dağ lalesini koruduğu gibi beni korumuştur*” anlamı da verilebilir.

⁶² Mütevekkil, Abbasi halifelerinden Ebu'l-Fadl Ca'fer b. el-Mu'tasım b. er-Reşid'dir. Hicrî 247 yılında öldürülmüştür. Bkz. Şemsuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân b. Kaymâz ez-Zehebî, *el-İber fî Haberi men Gaber*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ts., I/353; 'Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezârâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrût, 1986, III/218; Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Dâru Sâdir, Beyrût,1971, I/350.

⁶³ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 12.

⁶⁴ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 12-13.

‘Kırmızı giymekten sakının! Çünkü şeytan, kırmızı rengi ve şöhret veren her giysiye sever’ diye buyurduğunu duymadın mı?’⁶⁵

Nergis, daha sonra gülün koklandığı zaman dimağa zarar verdiğini, cinsel gücü zayıflatıp ihtiyarlığı çabuklaştırdığını iddia eder.⁶⁶

Kanaatimizce kırmızı renkten kast edilen salt rengin kendisi değil, renkle özdeşleşmiş olan şan-şöhret duygusudur. Rivayetin amacı, şan şöhret olsa da tenkit edilmekten kurtulamamıştır.⁶⁷

“Nergis çiçeğini koklamaya devam ediniz, zira kalpte delilikten, deri hastalığından, cüzamdan bir habbe vardır. Onları Nergisten başka bir şey gideremez.”⁶⁸

Nergis kelimesi, Farsça bir kelime olup sonradan Arapçaya girmiştir.⁶⁹ Arapçada nur, ışık anlamına gelen nergisin Farsçadaki anlamı ise “Ro-zeyn” demektir.⁷⁰ Reyhangiller familyasındandır ve soğanlı bir bitkidir.⁷¹ Fulya, beyaz nergis ve zerren gibi çeşitleri vardır.

⁶⁵ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, ts., VII/353; Ahmed b. Huseyin b. Ali b. Mûsâ el-Beyhakî, *Şu'abu'l-Îman*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyâd, 2003, VIII/340; Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdullâh b. İshâk b. Mûsâ b. Mehrân el-Asbahânî, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, Dâru'l-Vatan, Riyâd, 1998, II/1053, V/2675; Ebû'l-Hasan 'Alî b. Ebû'l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrût, 1994, II/49, 247; IV/531; V/292. Bu rivayetin mevzu ve batıl olduğuna dair bkz. Ebû'l-Fadl Ahmed b. 'Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer 'Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrût, 1415, II/371.

⁶⁶ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 13.

⁶⁷ İbn Hacer 'Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, II/371.

⁶⁸ Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Usmân, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne, 1968, III/61. Bazıları tarafından Nergisin günde, ayda veya yılda bir imkân bulmasa bile en azından ömürde bir kez koklanması gerektiğine dair hadis diye rivayette bulunmuştur. Bu formattaki haberler tamamen uydurmadır. Bkz. İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, III/61; İbn Hacer 'Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, Dâru'l-Beşâir, Beyrût, 2002, III/134; Muhammed b. 'Alî eş-Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmu'a fî'l-Ehâdisi'l-Mevzû'â*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, ts., s. 196.

⁶⁹ Halîl b. Ahmed, *age*, VI/201; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luğa*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987, II/711; Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Hudar el-Cevâlîkî, *el-Mu'arrab min Kelâm el-A'cemî 'alâ Hurûf el-Mu'cem*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1990, s. 606. İbn Manzûr, *age*, VI/230; Ahmed Fâris b. Yûsuf b. Mansur eş-Şidyâk, *el-Câsûs 'ala'l-Kâmûs*, İstanbul, 1229, s. 28.

⁷⁰ Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletu'l-Me'âcim el-'Arabiyye*, çev. Muhammed Selîm en-Na'imî, Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 'Irak, 1979, X/194.

⁷¹ el-Câhiz, *el-Hayavân*, III/159.

Geçirgen, humuslu sever.⁷² Güzellikte kullanılır, kokusu oldukça çekicidir.⁷³

ez-Zehebî (ö.748/1348), “*Nergis, gül, menekşe ve elbân hakkında hadis diye rivayet edilen haberlerin hiçbirinin sıhhat derecesine güvenilmez*” demektedir.⁷⁴ Yukarıda geçen çiçek türleri hakkında hadis uzmanları tarafından “*mevzudur*” hükmü verilmiş olsa da nebatat ile ilgilenen bilim adamları ve ediplerin, nergise dair söylediklerini göz ardı etmiyoruz. Onlar şöyle demiştir:

Her kim kışın nergis koklamaya devam ederse, yazın göğüs zarı iltihabından emin olur. Her şey bedeni, nergis ise akli besler. Elinde bir ekmeği olan kimse, onun yarısını nergis için versin. Çünkü nergis, dimağı; dimağ da akli besler. İran Kırsası Anuşirvan (531-579), nergise tutkun birisiydi. O, nergis, yeşil zümrüdün üzerinde bulunan beyaz inciler arasındaki sarı bir yakuttur, derdi.⁷⁵ Cilde sürüldüğünde derideki benleri kökünden yok eder. Koklandığında genzi açar, balgamı söker, stresten kaynaklanan baş ağrısına iyi gelir.⁷⁶

Genelde nergis çiçeği, gözlere ve göz kapaklarına benzetilmiştir.⁷⁷ Hatta çoğu kez “*nergisin gözleri*”⁷⁸, “*nergisin bakışları*”⁷⁹ diye nergis kişileştirilmiştir. Bu nedenle şair şöyle söylemiştir:

يَا وَاطِيَّ النَّرْجِسِ بِالْأَرْجُلِ ... مَا تَسْتَحْيِي أَنْ تَطَأَ الْأَعْيُنَ بِالْأَرْجُلِ ؟

“*Ey ayaklarla nergislere basan adam! Ayaklarla gözlere basmaya utanmıyor musun?*”⁸⁰

⁷² Mursî, *age*, VII/583; Firûzâbâdî, *age*, s. 421; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet, Dâru'l-Hidâye, Kâhire, ts., XII/265; Ragıp Şentürk, *Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 217.

⁷³ İbrâhîm Mustafâ ve diğerleri, *el-Mu'cemul-Vasît*, Macma'u'l-Luga el-'Arabiyye, Dâru'd-Da'va, İskenderiye, ts., II/912.

⁷⁴ Şemsuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân b. Kaymâz ez-Zehebî, *el-Muğni 'ani'l-Hıfz ve'l-Kitâb*, Dâru'l-Kuttâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1407, s. II/461.

⁷⁵ Celâluddîn es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara fi Târîh Mısır ve'l-Kâhire*, Dâru İhyâ el-Kutub el-'Arabiyye, Kâhire, 1967, II/408.

⁷⁶ Neşvân el-Himyerî Şemsu'l-'Ulûm, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kulûm*, Yûsuf Muhammed 'Abdullâh, Dâru'l-Fikr el-Muâsır, Beyrût, 1999, IV/2430.

⁷⁷ Ebû'l-Kâsım Muhammed b. 'Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî İbn Havkal, *Sûretu'l-'Arz*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1938, II/298.

⁷⁸ Ebû Mansûr 'Abdumelik b. Muhammed b. İsmâil Se'âlibî, *Simâru'l-Kulûb fi'l-Muzâf ve'l-Mensûb*, Dâru'l-Maârif, Kâhire, ts., s. 328, 589, 593; Şihâbuddîn Ebû 'Abdullâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1995, II/289; Dozy, *age*, VII/411.

⁷⁹ Şihâbuddîn Ahmed b. Yahyâ b. Fadlullâh el-'Umerî el-'Adevî, *Mesâliku'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr*, el-Macmau's-Sekâfî, Abudabî, 1423, III/ 531.

⁸⁰ Ebû 'Abdullâh Zu'l-vizâretein Lisânuddîn Muhammed b. 'Abdullâh b. Sa'îd es-Selmânî, *el-İhâta fi Ahbâr Gırnâta*, Dâru'l-Kutub el-'İlmiyye, Kâhire, 1424, IV/131.

Nergis, sara hastalığı için, dövülmüş tohumunu çörekotu ve balla yemek; vücut beyaz lekesinde, çiçeklerini çokça koklamak yararlıdır. Nergis, selem otu ve balla karıştırılırsa vücuttaki iğneyi çıkarır, yenirse kusturur. Nergisin kokusu midedeki kılı eritir⁸¹ gibi oldukça iddialı görüşler de söz konusudur.

2.3. Yasemin / ياسمين /jasminum Nudiflorum

es-Suyûtî'nin güzel çiçekler arasında gerçekleştirdiği diyalog devam etmektedir. İşte, nergisin dile getirdiklerine tahammül edemeyen yasemin, ayağa kalkarak şunları söyler:

“Ben, âlemlerin rabbine iman ettim. Ey düşük karakterli, kırılarak hareket etmekle gülünç duruma düştün! Sen, ey nergis, pek az saygı gören birisin. Zaten senin adın Acem kökenlidir. Hizmetkârlıktan sonra idareye nasıl talip olabilirsin? Sen, hâlâ boynu büküksün. Sen, baş ağrısı çeken kimseleri kusturan, cenini düşürensün. Mersiye, martaval okuma! Senin bazı özelliklerinin gündeme getirilmesi, sana yeter, artar bile!”⁸²

Yasemin sözcüğü, Farsçadan Arapçaya geçmekle beraber, Arapçadan da birçok Avrupa diline intikal etmiştir.⁸³ Araplar, yasemini “semsak” ve “sicillât” diye adlandırmıştır.⁸⁴ Başlıca beyaz, kırmızı ve sarı çeşitleri vardır.⁸⁵ Beyazı, kokusu en güzel olanıdır.⁸⁶

Onun yağı vücuda sürüldüğünde sinirleri yatıştırır. Romatizma ve diğer ağrıların teskin edilmesinde etkisi vardır. Balgam söktürücüdür. Koklayan kimseyi dinlendirir ve burnundaki sıkıntılarını sakınleştirir. Gerek taze gerekse kurusu olsun yasemin yaprağı deriye sürüldüğünde, üzerindeki çil ve lekeleri giderir.⁸⁷ Yasemin çiçeği yağı ve suyu, saçta sürüldüğünde, saçta besler.⁸⁸

⁸¹ Bayatlı, *age*, s. 30.

⁸² es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 14.

⁸³ Halil b. Ahmed, *el-Ayn*, V/88, 254; el-Cevâlikî, *el-Mu'arrab*, s. 647; Zeynuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ebûbekr b. 'Abdulkâdir er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh*, el-Mektebtu'l-'Asriyye, Beyrût, 1999, s. 349; İbn Manzûr, *age*, 12/646; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî en-Nevevî, *Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1408, s. 141.

⁸⁴ Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, el-Mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrût, ts.; es-Suyûtî, *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'ihâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998, I/226.

⁸⁵ ez-Zebidî, *age*, 28/219.

⁸⁶ Şihâbuddîn Ahmed b. 'Abdulvahhâb en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kâhire, 1423, XI/236.

⁸⁷ Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, *el-Hâvi fî't-Tıb*, Dâru İhyâ et-Turâs el-'Arabî, Beyrût, 2002, I/163, 401, VI/450.

⁸⁸ Ebû 'Alî el-Huseyn b. 'Abdullâh b. 'Alî b. Sînâ, *el-Kânûn fî't-Tıb*, byy., ts., III/347.

2.4.el-Bân / البَانُ / Hyoscyamus niger

es-Suyûtî'nin, moderatörlüğünü yaptığı ve her birinin diğerine karşı üstünlüğünü ispatlamaya çalıştığı muhaverede heyecan devam etmektedir.

Yaseminin ileri geri konuşmasından sonra bân çiçeği, öfkelenerek ayağa kalkar ve yasemine şöyle seslenir: “*Sen, bu tür saldırgan konuşmanla haddini aştın! Battıkça da batıyorsun! Senin yapın, en zayıf bir yapıdır. Seni çok koklayanların rengi, sararıp solar. Senin kurutulmuş ve dövülmüşün, siyah saçın üzerine konulduğunda, onu sarartır. Senin adın ikiye bölündüğünde ise geride “Ye’s/umutsuzluk” ve “Meyn/yalan, dolan” kelimeleri kalır. Senin hakkında şairin, ne dediğine bir bak!*”

لَا مَرْحَبًا بِالْيَاسَمِينِ . وَإِنْ غَدَا فِي الرُّوضِ زَيْنًا .
صَحْفَتُهُ فَوَجَدْتُهُ . مُتَقَبِّلًا يَأْسًا وَمَيْتًا .

“Yasemin, rahat yüzü görmesin; sabahleyin bahçeyi süslediğinde,

Şöyle bir evirip çevirdim, onu “ye’s”i/umutsuzluğu ve “meyn”i/yalanı benimsemiş olarak buldum!”

Bân çiçeği, yasemini yerdikten sonra kendisini övmeye başlar; çiçeklerinin yüce, yağının pahalı olduğunu; sincabın elbisesini giydiğini, soylu ve asillerin kendisini üstün gördüklerini, dimağı rahatlattığını, koklanması halinde insana fayda verdiğini, baş ağrısını sakınleştirdiğini, ağrıyan yerlere konulması halinde yağının yararlı olduğunu, mide ciğer ve dalağa da olumlu yönde katkıda bulunduğunu sıralamıştır.⁸⁹

Dağda yetişen bir ağaç⁹⁰ olup, orta boylu dikenli ağaç türündendir. Meyvesi fıstık tonundadır. Sakızı donduğunda çok katılaşır.⁹¹ Meyvesi ve yağı, tıbbî alanda kullanılır.⁹² Taneleri deri mantarına, uyuza, benek, çil, leke ve sivilcelere faydalıdır. Suyu bir miktar içildiğinde balgamı dışarı atar.⁹³ Onun taneleri, mideye ağır gelir, zarar verir.⁹⁴

⁸⁹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 15-16. Bu bitkinin yaprakları, çiçeklenme döneminde toplanıp gölgede kurutulur. Yaprakları, nefes darlığına iyi gelir. Diş ve dişeti rahatsızlıklarında gargarası faydalıdır. Halk arasında buğusu göz kurtlarını düşürmek için kullanılmaktadır. Nefes darlığı, ağrı, sızı, yatıştırıcı, parkinson, titreme kesici, diş ağrıları için oldukça yararlıdır. Uyku vericidir, zehirlidir, doktor kontrolünde kullanılmalıdır. Bkz. Şentürk, *age*, s. 50.

⁹⁰ el-Mursî, *age*, II/90.

⁹¹ Halîl b. Ahmed, *el-‘Ayn*, II/203.

⁹² el-Ezherî, *Tehzibu’l-Luğa*, XV/354.

⁹³ Muhammed Murtazâ ez-Zebidî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Dâru’l-Hidâye, Kâhire, ts. 34/289; Dozy, *age*, IV/181.

⁹⁴ Şemsu’l-‘Ulûm, *age*, I/678.

2.5. Nesrin/ نَسْرِينُ / Narcissus jonquilla

Nesrin, ayakta duran çiçeklerin arasından kalkarak kardeşi yasemini desteklemiş ve muzaffer bir edayla şöyle demiştir:

“Ey Bân, kardeşim yasemine mi saldırıyorsun? Kedinin kuyruğuna benzeyen şey, kristale karşı nasıl büyüklük taslar? Ey Bân! Bana gelince, ben bahçelerin süsüyüm. Bende altın ve gümüş rengi vardır. Boğaz ve bademcik iltihabına, diş ağrılarına, kulakların çınlamasına son derece faydalıyım. Mutlak surette kalp ve dimağı güçlendiririm, kurtçukları öldürürüm. İstifra ve hıçkırıkları durdururum.”⁹⁵

“Yasemin” ve “Nesrin”, birbirine akraba çiçeklerdir; hatta iki kardeş gibidirler. Her birinin beyaz ve sarı olmak üzere iki çeşidi vardır. İkisinin “Gülnesrin” adında bir kardeşi daha vardır ki onun gülleri, yasemin ve nesrinden daha büyüktür.⁹⁶

2.6. Menekşe/ بِنْفَسَجْ / Viola tricolor

Nesrin, kendini övdükten sonra menekşe, öfke ve heyecanla ayağa kalkar ve nesrine şöyle der: “Ey nesrin! Senin, bizim yanımızda esamen bile okunmaz! Hiçbir yaraya da merhem olmazsın! Sen, ancak ihtiyarların balgamına iyi gelirsin! Adın ve namın, çok yayılmış ama sen, kalıbının adamı değilsin! Eskilerin, senin hakkında ‘nesrine güvenilmez, onun dediklerine iltifat etmeyin’ şeklindeki sözleri hoşuma gidiyor.”⁹⁷

Menekşe kelimesi, Farsça asıllı bir kelimedir. Az da olsa Arap cahiliye şiirlerinde sözü edilmiştir.⁹⁸ Yabani ota benzeyen bir bitkidir. Güzel kokuya sahip olup siyaha çalan kırmızı renkli çiçeği vardır. Onun yağı dimağı canlandırır, can sıkıntısını giderir. Çiçeği, beyaz şekerle karıştırılıp bir kapta bekletilirse ilaç olarak fayda verir.⁹⁹ Menekşe, boğaz ağrısı için çiçeği kaynatılıp suyundan içilirse fayda verir.¹⁰⁰

2.7. Nilüfer/ نِيلُوفَرُ / Nuphar luteum

Menekşenin, nesrini yerden yere vurduğu sözlerinden sıkılan nilüfer, ayağa kalkar ve çevresinde toplanmış çiçekler arasında şöyle haykırır:

“Ben, içeri girdiğimde menekşe donakalıp şaşırды.

⁹⁵ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 16.

⁹⁶ Ebû'l-Munzir Mahmud b. Muhammed b. Mustafa 'Abdullatif el-Minyâvî, *el-Cumu 'u'l-Behiyye li'l-Akîdeti's-Selefiyye*, Mektebetu İbn 'Abbâs, Mısır, 2005, II/676.

⁹⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 17.

⁹⁸ Bkz. Cevâlîkî, *el-Muarrab* s. 205.

⁹⁹ Muhammed b. Ahmed b. Battâl el-Yamânî, *en-Nazmu'l-Musta'zeb fi Şerhi Garibi'l-Muhezzeb*, el-Mektebetu't-Ticâriyye, Mekke, 1988, I/194.

¹⁰⁰ Bayatlı, *age*, s. 28.

*Bana: “Güzel kokularını havaya savur” dedi.
Törenle etrafıma bütün çiçekler toplandı ama
el-Bân ise öfkesinden burnundan soluyordu.”*

Nilüfer, bu şiiri terennüm ettikten sonra menekşeye döner ve şöyle seslenir: “*Ey menekşe! Kendin, kötülüğe dalıp dururken, sendeki birçok şey, seni pislığe benzetmişken ve sen, kükürtün içindeki ateş misali iken ne diye başkanlığa soyunuyorsun?*”¹⁰¹

Nilüfer sözcüğü, Farsçadan Arapçaya geçmiş bir kelimedir.¹⁰² Reyhangillerden olan nilüfer, durgun suların çiçeğidir.¹⁰³ Nehir ve bataklıklarda yetişen nilüfer, yaprak ve çiçeği için havuzlarda da yetiştirilir.¹⁰⁴

Sabahleyin, diş etleri nilüfer çiçekleriyle ovulursa fayda verir.¹⁰⁵ Nilüfer çiçeği, harareten kaynaklanan uykusuzluklara yararlıdır. Çiçeğin suyu içildiği takdirde öksürüğü keser; ciğer ve göğüs ağrılarının hafiflemesine iyi gelir. İshali keser; çünkü kökleri kabızlık yapar. Beyaz nilüfer çiçekleri, cinsel gücü azaltır.¹⁰⁶ Menekşeden daha sakinleştiricidir; mideye, menekşenin verdiği zararı vermez.¹⁰⁷ Çiçeği, su ile yoğrulup cilde sürüldüğünde, deri hastalığı için faydalıdır.¹⁰⁸ Nilüferin en olumsuz yanı, uyku getirmesidir.¹⁰⁹ Buna bağlı olarak içildiğinde kadının kanamalarını keser, günlerce cinsel dürtüleri dizginler¹¹⁰ gibi özelliklerinden bahsedilir.

Nilüfer türleri, insanlara verdiği faydalar bağlamında farklılık gösterir. Mesela sarı nilüfer, cinsel gücü artırıcı ve kökleri kabız yapıcı iken; beyaz nilüferin çiçekleri, cinsel gücü azaltıcı, kökleri kabız yapıcı, teskin edici ve yatıştırıcı bir işleve sahip¹¹¹ olduğu söylenir.

2.8. Mersin Çiçeği/ *أس /Myrtus communis*

Nilüfer, kendisini övüp durduktan sonra mersin çiçeği onun karşısına dikilip tenkit ederek şöyle der:

“Ey nilüfer, sen, haddini aştin! İnsanların cinsel iktidarını zayıflatan, henüz çocuk yaşta iken onları ihtiyarlatan, sen değil misin?”

¹⁰¹ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 18.

¹⁰² Nevevî, *Tahrîru Elfâzi't-Tenbîh*, s. 142; en-Nuveyrî, *age*, XI/219.

¹⁰³ Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî İbnu'l-Hanbelî, *Sehmu'l-Elhâz fî Vehmi'l-Elfâz*, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrût, ts., s. 45; Fîrûzâbâdî, *age*, s. 486; ez-Zebidî, *age*, XIV/272.

¹⁰⁴ Mu'cemul-Vasît, II/967; Şentürk, *age*, s. 217.

¹⁰⁵ Bayatlı, *age*, s. 34.

¹⁰⁶ er-Râzî, *el-Hâvî fî't-Tîb*, II/377.

¹⁰⁷ el-'Umerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, XXII/74.

¹⁰⁸ Fîrûzâbâdî, *age*, s. 486; ez-Zebidî, *age*, XIV/272.

¹⁰⁹ Ahmed Rıza, *Mu'cem*, V/581.

¹¹⁰ er-Râzî, *el-Hâvî fî't-Tîb*, II/149, 367, 370.

¹¹¹ Şentürk, *age*, s. 217.

*Onların bel suyunu donduran; sağlıklı ve mutlu yaşantılarını çekilmez hale getiren, sen değil misin? Zaten senin foyaların anlatıldığında, herkes bir çırpıda senin ne olduğunu anlar. Ben ise apaçık delillerle senden daha çok hak sahibiyim. Ki İbn Abbas'ın rivayet ettiği "Hz. Nuh'un, gemiden indikten sonra ettiği ilk diktiği tohum, mersin çiçeğidir" sözü, bunun en bariz delilidir."*¹¹²

Mersin çiçeği, daha sonra insanlara olan yararlarını "İnsanların bedensel güçlerini takviye ederim, ishal ve terlemeyi keserim, baş ağrılarını dindiririm, istifra ve susuzluğu gideririm" şeklinde sıralamıştır.¹¹³

Mersin çiçeği, reyhangillerdendir. Yaprakları acı, meyvesi üzüm büyüklüğünde siyah renktedir. İlk başta idrar söktürücü, daha sonra ise kabızlık yapıcı bir özelliği vardır. Baş ağrısı ve nezleyle iyi gelir. Kaynatıp suyu içilirse ishali önler, böbrek taşlarını düşürür. Buharı ise verem ve uykusuzluk gibi sıkıntılara karşı yararlıdır.¹¹⁴ Saçları büyütme için yapraklı dalları kaynatılarak bir müddet sabunla yıkamak; hemoroitte filizlerinin kaynatılmış suyundan içmek; saçları boyamak için yağını sürmek; ishalde ise yapraklarının kaynatılmış suyundan içmek oldukça yararlıdır.¹¹⁵ Aç karna günde beş gram alınır. Demleme yapıp çayı içilir. Göğüs rahatsızlıklarında, yara iyileştirici (haricen), bel soğukluğunu gidericidir.¹¹⁶

2.9. Reyhân (Fesleğen) / رَيْحَانُ / Ocimum basilicum

Mersin çiçeği idrar söktürücü olduğundan reyhan ayağa kalkarak onu eleştiri yağmuruna tutar: "Ey Âs! Seni öyle bir şekilde yaralarım ki iflah olmaz hale gelirsin. Sen, öyle bir şeysin ki senin hakkında Hz. Peygamber, "Onunla birlikte olmayın ve onunla dışlerinizi temizlemeyin; çünkü o, cüzam damarlarını hareketlendirir"¹¹⁷ demiştir.

"Nezleden tiksirmeyin; çünkü o, cüzam hastalığının oluşmasına engel olur"¹¹⁸ "Sizden birine reyhân sunulduğu takdirde onu reddetmesin; zira o, cennetten çıkmadır."¹¹⁹ Hadiste ihramlı olanın, reyhân rahatlıkla koklayabileceği bildirilmiş¹²⁰ ve Kur'ân okuyan fâcir,

¹¹² es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 20.

¹¹³ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 21.

¹¹⁴ Hicâzî, *age*, s.141.

¹¹⁵ Bkz. Osman Bayatlı, *Şifalı Otlar ve Lokman Hekim*, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 1989, s. 29.

¹¹⁶ Şentürk, *age*, s. 206.

¹¹⁷ es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 20-21.

¹¹⁸ Ebû Nu'aym el-Asbahânî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, I/351, 369; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, XI/426.

¹¹⁹ Tirmizî, *Edeb* 37, 70.

¹²⁰ Buhârî, *Hacc* 18.

reyhân otuna benzetilmiştir. Çünkü reyhânın kokusu güzeldir, tadı acıdır.¹²¹

Diğer adları “*Feslikan*” ve “*Peslan*” olan reyhan, baharat, çay, banyo, macun ve salata olarak değerlendirilir. Kan temizleyici ve idrarın söktürücüdür. Baş ağrısı ve iltihap oluşmasını engelleyici, zafiyet ve hazımsızlığı giderici, süt arttırıcı, saç güçlendirici, ağız yaralarını tedavi edici, haşere kaçıracı olmasının yanı sıra, tohumları öksürük kesicidir.¹²² Arı sokmasına karşı, yaprağını ezip koymak; öksürükte kaynatılmış suyunu içmek yararlıdır.¹²³

2. 10. Kına Çiçeği / فَاغِيَّةُ / *Impatiens noli-tangere*

Kına çiçeği, çok güzel kokan bir çiçek çeşididir.¹²⁴ Fide şeklinde dikilir ve çok güzel kokan çiçekler açar, meyve verir.¹²⁵ Kına çiçeği, Hz. Peygamberin çok hoşuna giderdi.¹²⁶ O, Hz. Peygamber tarafından dünyada ve ahirette reyhangillerin efendisi olarak nitelendirilmiştir.¹²⁷

Kına çiçeğinin yaprakları saçı besler, harareti keser.¹²⁸ Bu nedenle kadınlar daha çok bu bitkinin ürünü olan kınayı kullanırlar.¹²⁹ Kına tozu ise bir boya maddesi olup derinin dayanıklılığını artırır, deri mantarlarını yok eder. Kabız yapar, bağırsak kurtlarını düşürür. Ayak ağrısına, uyuza, çibanlara, sivilcelere, yaralara, tırnaklara, yanıklara (zeytinyağıyla), sarılık ve kaşıntı gibi rahatsızlıklarda kullanılır.¹³⁰

¹²¹ Buhârî, *Et'ime* 30, *Fedâilu'l-Kur'ân* 17, 36, *Tevhîd* 57; Muslim, *Musâfirîn* 243; Ebu Dâvud, *Edeb* 19, 4329; Tirmîzî, *Edeb* 79; Nesâî, *İman* 32; İbnu Mâce, *Mukaddime* 16.

¹²² Şentürk, *age*, s. 104-105.

¹²³ Bayatlı, *age*, s. 32.

¹²⁴ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd İbn Dureyd el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luğa*, Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în, Beyrût, 1987, II/1081; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII/177.

¹²⁵ Fîrûzâbâdî, *age*, s. 1322.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût-'Adil Murşid, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2001, XX/20; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII/271; *el-Mu'cemu'l-Kebir*, I/254; Ebû Nu'aym el-Asbahânî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/599; Beyhakî, *Şu'abu'l-İman*, VIII/68, 185-186. Bkz. Elbânî, bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Za'ife ve'l-Mevzu'a ve *Eseruha's-Seyyi' fi'l-Umme*, Dâru'l-Ma'arif, Riyâd, 1992, IV/241; IX/272.

¹²⁷ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII/271; *el-Mu'cemu'l-Kebir*, I/254; Ebû Nu'aym el-Asbahânî, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, II/599; *Şu'abu'l-İman*, VIII/186. el-Munâvî, bu hadisin isnat açısından zayıf olduğunu belirtmiştir. Bkz. Zeynuddîn Muhammed 'Abdurrezzâk el-Munâvî, *et-Teysîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*, Mektebetu İmâm Şâfi 'î, Riyâd, 1998, II/233. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî de aynı görüştedir. Bkz. Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Za'ife ve'l-Mevzu'a ve *Eseruha's-Seyyi' fi'l-Umme*, Dâru'l-Ma'arif, Riyâd, 1992, IV/241; VIII/68.

¹²⁸ Ebû'l-Avn Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed es-Sefârînî, *Gıdâu'l-Elbâb fi Şerhi Manzûmeti'l-Âdâb*, Muessesetu Kurtuba, Mısır, 1993, I/416.

¹²⁹ en-Nuveyrî, *age*, XII/118-119.

¹³⁰ Şentürk, *age*, s. 268.

Sonuç

Çalışmamızda es-Suyûtî'nin, birçok koku ve çiçeği nasıl konuşturduğuna şahit olduk. Onların, tıpkı insanların karakterine muadil şekilde kendilerini nasıl öne çıkardıklarını, muarızlarını da tali plana itmeye çalıştıklarını gördük.

es-Suyûtî, bir açık oturumu yöneten moderatör gibi, makamesine ilkin Allah'a hamd; Hz. Peygamber'e salât ve ashabına selam ile başlamış; daha sonra okurlarına hem dünyada hem ahirette değerli olan birçok güzel kokuyu sunacağını; kokuların, hangi özelliklere ve ne gibi meziyetlere malik olduğunu vurgulamış; daha sonra ise onlara tartışma ve diyalogun güzel bir formatta geçmesini tavsiye etmiş ve delil olarak “*Allah'a ve Peygamberine itaat edin; çekişmeyin, yoksa başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider*” ayetini getirmiştir. Bu tavsiye üzerine güzel kokular, gereksiz yere tartışmayacaklarına, birbirlerini kırmayacaklarına, insafli davranacaklarına ve yapılan tavsiyeye ideal anlamda uyacaklarına dair söz vermiştir. es-Suyûtî, burada intak ve teşhis sanatını en güzel şekilde icra etmiştir.

el-Makâmatu'l-Miskiyye'yi oluşturanlardan miskin, şehitlerin kanlarının kokusuyla özdeşleştiğini; amberin, miskten sonraki sırasını içselleştirdiğini; zaferânın, Allah yolunda yara alanların kıyamet günü yaralarının renginde olduğunu; zebâdın ise Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Habibe'ye bol miktarda hediye edildiğinden dolayı bir şeref ve üstünlük iddiasına girdiğini müşahade ettik.

el-Makâmatu'l-Verdiyye'yi oluşturanlardan gülün, Hz. Peygamber ile özdeşleştiğini; nergisin, hadislerde sürekli koklanmasının tavsiye edildiğini öne sürdüğünü; bân çiçeğinin, kendi çiçeklerinin yüce, yağının pahalı olduğunu, soylu ve asillerin kendisini üstün gördüklerini seslendirdiğini; nesrinin, kalp ve dimağı güçlendirdiğini, kurtçukları öldürdüğünü, istifra ve hıçkırıkları durdurduğunu söylediğini; mersin çiçeğinin, Hz. Nuh'un, gemiden indikten sonra ektiği ilk diktiği şeyin, kendisi olduğunu öne sürdüğünü gördük. Ayrıca kimi nesnelere, yer yer karşısındakini yediğini, yekdiğerine destek verdiğini; dolayısıyla farklı gruplar oluşturduklarını da gördük. Burada Müellif es-Suyûtî, kişileştirme bağlamında oldukça güzel bir tablo çizmiştir. Zira bu özelliklerin tümü, insanlarda bulunmaktadır.

Şu noktayı belirtmekte yarar vardır: *Makâmatu'l-Miskiyye'*de ele alınan güzel kokular, diyalogları esnasında insafli davranmış, gereksiz yere tartışmamış, sadece kendilerindeki artı özellikleri seslendirmiştir. Ama *Makâmatu'l-Verdiyye'*de sözü edilen gül, nergis, yasemin, elbân, nesrin, menekşe, nilüfer, mersin çiçeği, el-Âs, reyhân ve kına çiçeği için, bunu söylemek mümkün değildir. Onlar, bir taraftan kendilerini övüp dururken, diğer taraftan da rakiplerini yermiş, yerden

yere vurmıştır. Kanaatimizce es-Suyûtî, burada okurlarına, sosyal ve toplumsal ilişkilerde adı geçen çiçekler gibi birbirlerini yererek kendilerini öne çıkarmayı değil; aksine güzel kokular misali sadece kişisel güzelliklerini vurgulamalarını tavsiye etmiştir. En ideal davranış da budur.

Son olarak, çalışmamıza konu edindiğimiz makâmelerde, ilim çevrelerinde “*ansiklopedik adam*” diye tanınmış olan es-Suyûtî’nin, bazı koku ve çiçeklerin diliyle, insanlara bir takım ahlakî erdemleri verme ve onları eğitime amacını güttüğünü; kanaatimizce de bunda başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca es-Suyûtî’nin, bu koku ve çiçeklerin, zamanında tıbbî özelliklerini de toplumuna yansıttığı söylenebilir.

Kaynakça

‘**Abdullatîf el-Minyâvî**, Ebû’l-Munzir Mahmud b. Muhammed, *el-Cumu‘u’l-Behiyye li’l-‘Akîdeti’s-Selefiyye*, Mektebetu İbn ‘Abbâs, Mısır, 2005.

el-Asbahânî, Ebû Nu‘aym Ahmed b. ‘Abdullâh b. İshâk b. Mûsâ (ö.430/1039) *et-Tıbbu’n-Nebevî*, thk. Mustafa Hıdır Dönmez et-Turkî, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2006.

-----, *Ma‘rifetu’s-Sahâbe*, thk. ‘Âdil Yûsuf el-‘Azzâzî, Dâru’l-Vatan, Riyâd, 1998.

el-‘Askalânî, Ebû’l-Fadl Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed b. Hacer (ö.852/1448), *Lisânu’l-Mîzân*, thk. ‘Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru’l-Beşâir, Beyrût, 2002.

-----, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, Dâru’l-Kutub el-‘İlmiyye, Beyrût, 1415.

Battâl, Muhammed b. Ahmed b. Battâl el-Yamanî (ö.663/1265), *en-Nazmu’l-Musta‘zeb fi Şerhi Garîbi’l-Muhezzeb*, el-Mektebetu’t-Ticâriyye, Mekke, 1988.

Bayatlı, Osman (ö.1958), *Şifalı Otlar ve Lokman Hekim*, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, 1989.

Baytop, Turhan - Bozkurt, Nebi, “Misk”, *DİA*, İstanbul, 2005.

el-Bendârî, ‘Abdulgaffâr Suleymân – **Zağlûl**, Muhammed Sa‘îd Besyûnî, *Şerhu Makâmâtu’s-Suyûtî*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1986.

Beyhakî, Ahmed b. Huseyin b. ‘Alî b. Mûsâ (ö.458/1066), *Şu‘abu’l-İmân*, Mektebetu’r-Ruşd, Riyâd, 2003.

-----, *es-Sunenu’l-Kubrâ*, thk. Muhammed ‘Abdulkadir ‘Atâ, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2003.

el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. ‘Amr b. ‘Abdulhâlik el-Basfî (ö.292/905), *el-Musnedu’l-Kebîr ve el-Bahru’z-Zehhâr*, Mektebetu’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, Medîne, 2009.

el-Bikâî, Ebû'l-Hasan Burhânuddîn İbrâhîm b. 'Umer b. Hasen (ö.885/1480), *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Âyât ve's-Suver*, Dâru'l-Kuttâb el-İslâmî, Kâhire, ts.

Buharî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl (ö.256/870), *Sâhîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır, Dâru Tavk en-Necât, 1422.

el-Burrî Muhammed b. Ebûbekir b. 'Abdullah b. Mûsâ (ö.645/1248), *el-Cevhere fî Nesebi'n-Nebî ve Ashâbu'l-Aşere*, Dâru Rufâ'î, Riyâd, 1983.

el-Câhîz, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb (ö.255/869), *el-Hayavân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.

-----, *er-Resâilu's-Siyâsiyye*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, ts.

el-Cevâlikî, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Hudar (ö.540/1145), *el-Mu'arrab min Kelâm el-A'cemî 'alâ Hurûf el-Mu'cem*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1990.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl Alî b. Hammâd (ö.396/1005), *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, Kâhire, 1958, I/257.

Demir, Remzi- **Kılıç**, Mutlu, "Cevâhîrnâmeler ve Osmanlılar Dönemi'nde Yazılmış İki Cevâhîrnâme", *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 14, Ankara 2003.

ed-Derrûbî, Semîr Mahmûd, *Şerhu Makâmâtî Celâluddîn es-Suyûtî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1989.

Dozy, Reinhart Pieter Anne (ö.1300/1883), *Tekmiletu'l-Me'âcim el-Arabiyye*, çev. Muhammed Selîm en-Na'imî, Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 'Irâk, 1979.

ed-Dumeyrî, Ebû'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ (ö.808/1406), *Hayâtul Hayevâni'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1424.

Durmuş, İsmail, "Teşhis", *DİA*, İstanbul, 2011.

Ebû Davud, Suleymân b. Eş'as (ö.275/888), *Sunen*, Dâru'l-Fikr, Riyâd, ts.

Elbânî, Muhammed Nâsıruddîn (ö.1999), *Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Za'ife ve'l-Mevzû'a ve Eseruhâ's-Seyyi' fî'l-Ummeh*, Dâru'l-Ma'ârif, Riyâd, 1992.

Erdem, Sargon, "Amber", *DİA*, İstanbul, 1991.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî (ö.370/980), *Tehzîbu'l-Luğa*, Dâru İhyâi Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2001.

Fâris eş-Şidyâk, Ahmed Fâris b. Yûsuf b. Mansûr (ö.1305/1887) *el-Câsûs 'ala'l-Kâmûs*, İstanbul, 1229.

el-Feyyûmî, Ebû'l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed (ö.770/1368-69), *el-Misbâhu'l-Munîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, el-Mektebetu'l-‘İlmiyye, Beyrût, ts.

Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya‘kûb (ö.817/1414), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005.

Hacı Halîfe, Mustafâ b. ‘Abdullâh (Kâtib Çelebî) (ö.1067/1657), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdâd, 1941.

Halîl b. Ahmed, Ebû ‘Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. ‘Amr el-Ferâhidî, (ö.170/787), *Kitâbu'l-‘Ayn*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.

el-Harîrî, Ebû Muhammed Kâsım b. ‘Alî b. Muhammed (ö.516/1122), *Makâmâtu'l-Harîrî*, Matba‘atu'l-Ma‘arif, Beyrût, 1873.

el-Hemedanî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Huseyin b. Yahyâ Bedî‘uzzamân (ö 398/1008), *Makâmât*, el-Mektebetu'l-Ezheriyye, Kâhire, 1923.

Hicâzî, Ahmed Tevfik, *Mevsû‘âtu'l-‘Utûr ve'l-‘Înâye bi'l-Cemâl*, Dâru Usâme, ‘Ammân, 2000.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî (ö.321/933), *Cemheretu'l-Luġa*, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-‘Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammedî (ö.974/1567), *el-Minhâcu'l-Kavîm*, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrût, 2000.

İbn Hallikân, Ebu'l-‘Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm (ö.681/1283), *Vefayâtu'l-A‘yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1971.

İbn Hanbel, Ahmed (ö.241/855), *Musned*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2001.

İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. ‘Alî en-Nasîbî el-Baġdâdî (ö.367/978), *Sûretu'l-‘Arz*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1938.

İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İsmâ‘il, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (ö.774/1372), Beytu'l-Efkâr ed-Devliyye, ‘Ammân, ts.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim (ö.276/889), *eş-Şi‘ru ve's-Şu‘arâ*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 1423.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed (ö.711/1311), *Lisânu'l-‘Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1414.

İbn Sînâ, Ebû ‘Alî el-Huseyn b. ‘Abdullâh b. ‘Alî b. Sînâ (ö.428/1037), *el-Kânûn fî't-Tıb*, thk. Muhammed Emîn ed-Danâvî, basım yeri ve tarihi yok.

İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec ‘Abdurrahmân b. ‘Alî (ö.597/1201), *el-Mevzû‘at*, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne, 1968.

İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasan ‘Alî b. Ebû'l-Kerem Muhammed el-Cezerî (ö.630/1233), *Usdu'l-Ġâbe fî Ma‘rifeti's-Sahâbe*, Dâru'l-Kutub el-‘İlmiyye, Beyrût, 1994.

İbnu'l-Fakih, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm el-Hemedânî (ö.365/976), *el-Buldân*, 'Alemu'l-Kutub, Beyrût, 1996.

İbnu'l-Hanbelî, Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî (ö.971/1564), *Sehmu'l-Elhâz fî Vehmi'l-Elfâz*, thk. Hâtım Sâlih ed-Dâmin, 'Alemu'l-Kutub, Beyrût, ts.

İbnu'l-Hatîb Lisânuddin, Ebû 'Abdullâh zu'l-Vizâreteyn Muhammed b. 'Abdullâh (ö.776/1374-75), *el-İhâta fî Ahbâr Gurnâta*, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Kâhire, 1424.

İbnu'l-İmâd, 'Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed (ö.1089/1678), *Şezarâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrût, 1986.

İbnu'l-Verdî, Sirâcuddin Ebû Hafs 'Umer b. Muzaffer (ö.852/1449), *Harîdetu'l-'Acâib ve Ferîdetu'l-Garâib*, Zennâtî, Mektebetu's-Sekâfe el-İslâmiyye, Kâhire, 2008.

İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed (ö.385/995), *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1997.

İsmâ'il Paşa, Bağdâtlı (ö.1920), *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn Âsârü'l-Musannifîn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, (1951 İstanbul Matba'atu'l-Behiyye baskısı)

-----, *Keşfu'z-Zunûn Zeyli*, (nşr: Şerafettin Yaltkaya- Rifat Bilge), MEB. Yay, İstanbul, 1972.

Kalkaşendî, Ebû'l-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. 'Alî (ö.821/1418), *Subhu'l-A'sâ fî Sinâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, ts.

Kaya, Mahmut "İbnu'l-Baytâr" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1999.

el-Kazvînî, Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmûd (ö.682/1283), *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-'İbâd*, Dâru Sâdır, Beyrût, ts.

el-Kindî, Ya'kûb b. İshâk (ö.260/873), *Kitâbu't-Tarâffuk fî'l-İtir*, Vizâretu's-Sakâfe ve'l-Funûn ve't-Turâs, Doha, 2010.

Kurnaz, Cemal, "Gül", *DİA*, İstanbul, 1996.

el-Mağribî, Huseyn b. Muhammed b. Saîd el-Lâî (ö.1119/1708), *el-Bedru't-Tammâm Şerhu Bulûği'l-Merâm*, thk. 'Alî b. Zeynulabidîn, Dâru Hicr, 1994.

el-Mervezî, Ebu Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temimî (ö.562/1167), *el-Ensâb*, nşr. Meclisu Dâireti'l-Ma'arif el-'Usmaniyye, Haydarâbâd, 1962.

el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî, el-Munazzamatu'l-'Arabiyye li't-Terbiyye ve's-Sekâfe ve'l-'Ulûm, Tûnus, 1988.

el-Munâvî, Zeynuddîn Muhammed 'Abdurrezâk (ö.1031/1622), *et-Teysîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*, Mektebetu İmâm Şâfi'î, Riyâd, 1998,

- el-Mursî**, Ebû'l-Hasan 'Alî b. İsmâ'îl b. Sîde (ö.458/1066), *el-Muhassas*, Dâru İhyâ et-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1996.
- Mustafâ**, İbrâhîm ve diğeri, *el-Mu'cemul-Vasît*, Macma'u'l-Luga el-'Arabiyye, Dâru'd-Da'va, İskenderiye, ts.
- Nesâî**, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed (ö.303/915), *Sunen*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, ts.
- Nevevî**, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî (ö.676/1277), *Tahrîru Elfâzi't-Tenbih*, thk. 'Abdulganî ed-Dakr Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1408.
- en-Nuveyrî**, Şihâbuddîn Ahmed b. 'Abdulvahhâb, (ö.733/1334), *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kâhire, 1423.
- el-Umerî**, Şihâbuddîn Ahmed b. Yahyâ b. Fadlullâh el-'Adevî (ö.749/1349), *Mesâliku'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, el-Macma'u's-Sekâfi, Abudabî, 1423.
- Özkan**, Halit "Suyûtî", *DİA*, İstanbul, 2010.
- er-Râzî**, Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî (ö.313/925), *el-Hâvî fi't-Tib*, Dâru İhyâ et-Turâs el-'Arabî, Beyrût, 2002.
- er-Râzî**, Zeynuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ebûbekr (ö.666/1268), *Muhtârû's-Sihâh*, el-Mektebtu'l-'Asriyye, Beyrût, 1999.
- Rizâ**, Ahmed, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, ts.
- Se'âlibî**, Ebû Mansûr 'Abdumelik b. Muhammed b. İsmâ'îl (ö.429/1038), *Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâf ve'l-Mensûb*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, ts.
- es-Sefârîni**, Ebû'l-'Avn Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed (ö.1188/1774), *Gidâu'l-Elbâb fî Şerhi Manzûmeti'l-Âdâb*, Muesesetu Kurtuba, Mısır, 1993.
- es-Safedî**, Selâhuddîn Halîl b. Aybek b. 'Abdullâh (ö.764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrût, 2000.
- es-Sefîrî**, Şemsuddîn Muhammed b. 'Umer b. Ahmed (ö.956/1550), *el-Mecâlisu'l-Va'ziyye*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2004.
- es-Suyûtî**, 'Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn (ö.911/1506), *Makâmâtu's-Suyûtî*, Matba'atu'l-Cevâib, Kustantiniyye, 1298.
- , *Husnu'l-Muhâdara fî Târih Mısır ve'l-Kâhire*, Dâru İhyâ el-Kutub el-'Arabiyye, Kâhire, 1967.
- , *el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğati ve Envâ'ihâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998.
- Şemsu'l-'Ulûm**, Neşvân el-Himyerî (ö. 573/1178), *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kulûm*, Dâru'l-Fikr el-Mu'âsir, Beyrût, 1999.

- Şentürk**, Ragıp, *Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2009.
- eş-Şevkânî**, Muhammed b. ‘Alî (ö.1250/1831), *el-Fevâidu’l-Mecmû‘a fi’l-Ehâdîsi’l-Mevzû‘a*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, ts.
- et-Taberânî**, Ebû’l-Kâsım Suleymân b. Ahmed (ö.360/993), *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, 1994.
- , *el-Mu‘cemu’l-Evsat*, Dâru’l-Harameyn, Kâhire, ts.
- Tirmîzî**, Ebû ‘İsâ Muhammed (ö.279/892), *Sunen*, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 1980.
- Türkçe Sözlük**, *Türk Dil Kurumu*, haz. Komisyon, Ankara, 1998.
- Yâkût**, Şihâbuddîn Ebû ‘Abdullâh el-Hamevî, (ö.626/1230), *Mu‘cem’ul-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1995.
- Yeğîn**, Abdullâh (ö.2016), *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*, Yeni Asya Yay. İstanbul,1973.
- ez-Zebîdî**, Muhammed Murtazâ (ö.1205/1791), *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Dâru’l-Hidâye, Kâhire, ts.
- ez-Zehbî**, Şemsuddîn Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. ‘Usmân b. Kaymâz (ö.748/1348), *el-Muğnî ‘ani’l-Hıfz ve’l-Kitâb*, Dâru’l-Kuttâbi’l-‘Arabî, Beyrût, 1407.
- , *Siyeru A‘lami’n-Nubelâ*, Dâru’l-Hadîs, Kâhire, 2006.
- , *el-İber fî Haberi men Gaber*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, ts.
- Zemahşerî**, Ebû’l-Kâsım Mahmûd (ö.538/1143), *Makâmât*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2004.
- Zirikî**, Hayruddîn (ö.1976), *el-A‘lâm*, Dâru’l-Kalem, Beyrût, 1980.